

'Achterberg's gedichten ken ik dus vrij goed'

Deling en *Droomijs*. Om deze twee nooit eerder gepubliceerde gedichten van Gerrit Achterberg was het te doen. Ze werden gevonden bij het ontruimen van de Amersfoortse woning van Laurentien van E., kort na haar dood, en begin 2002 gepubliceerd in het toen net opgerichte tijdschrift *Awater*.

Deling

Naarmate ik u nader kom,
raak ik van mijzelf verwijderd.
Een fluistering. Ons beider?
Wij delen elkaar om en om.

Ik sluit mijn ogen en ontwaar
de binnenkant van uw gezicht;
bloeddoorschoten morgenlicht
vibreert achter uw wimperhaar.

Wat blijft van elk van ons
gaat onverbiddelijk verloren
als de adem die gij achterliet
ook mij, herbruikt, ontvliedt,
en ik, ondode, wordt herboren
in de rest van onze som,
waar teller door noemer gonst.

Droomijs

Gij zijt het verste uur
waarin maat en duur,
uw bestaan ten teken,
hun verband verbreken.

De lucht die naar u openstaat
slaat mij als deur in het gelaat
en houdt mij in 't verstard gebied
van de voorafgaand aan dit lied

vertikkende seconde die u
blind en bitter buiten stoot,
zoals de grens des doods
het minste levensresidu.

Ik volg uw verzwegen spoor
tussen woord en wijzer door;
als duizend vissenmonden
hapt door uw stiltewonder

een mateloze eeuwigheid
in het droomijs van de tijd.

De gedichten, bij een briefje van Achterberg gevoegd, zijn opgedragen aan een niet nader te identificeren 'J.K.'. De Achterbergkenners Peter de Bruijn en Fabian Stolk twijfelden, maar Pieter Boskma, de redacteur van *Awater*, wimpelde iedere verdere verduiking van mystificatie af. Welzeker, sommige woorden en zinsneden in de gedichten weken iets af van het gangbare taalgebruik van Achterberg, maar Boskma zag daarin onvoldoende reden om aan te nemen dat ze niet echt zouden zijn.

De Bruijn en Stolk startten een onderzoek. Hieronder volgt het verslag van hun bevindingen.

Dinsdag 5 februari 2002. Sober berichtje in de *NRC* over het eerste nummer van *Awater*. Meteen al een spectaculaire primeur: ongepubliceerde gedichten van Gerrit Achterberg. De bezorger van de onlangs verschenen historisch-kritische editie van Achterberg's werk, Peter de Bruijn, heeft destijds alles op alles gezet om *alles* van Achterberg te achterhalen. Maar hij weet ook dat het altijd mogelijk is dat er uit on- verwachte hoek iets opduikt: privépersonen zijn net als hun 'archieven' nu eenmaal moeilijk systematisch naspeurbaar. Dat er dus eens een onbekend handschrift boven water komt, vooruit, maar *twee* nieuwe gedichten?! Een snelle blik op de teksten is genoeg om te zien dat ze 'op en top' Achterberg zijn. En dat het gaat om de mid- delbare Achterberg, die van vóór de sonnetten en van ná het romantische idioom van *Afvaart*, gezien die typische woorden als *levensreisdu*, *vibreert*, *teller* en *noemer*. Ook de titel van het tweede gedicht, *Droomijs*, past in een rijtje van Achterbergtitels: *Droomballade*, *Droomgebruik*, *Droomgericht*, *Droomlot* en *Droomschuim*.

Alhoewel, *Droomijs*? Dat klinkt wel heel erg als 'roomijs'. Niets voor Achterberg, zeker niet als zo'n ironie niet beoogd is. Bij herlezing blijven de ogen ook op andere plaatsen steken: *vertikkende seconde*? *Mateloze eeuwigheid*? Een gevoel dat er iets niet in de haak is: het is steeds net te veel of net te weinig à la Achterberg. Wat staat er eigenlijk in de redactionele toelichting? 'In een onlangs bij het ontruimen van een Amersfoortse woning aangetroffen doos met brieven, allemaal gericht aan Laurentien van E. – ...Laurentien van E.? Geen bekende naam in de biografie van Achterberg, tenzij het een tot dusver spoorloos familielid van Achterberg's betreurde hospita Roel van Es zou zijn. De familie wens 'anoniem te blijven'...

Collega-onderzoeker Fabian Stolk krijgt de gedichten zonder commentaar voor- gelegd, met de neutraal bedoelde vraag: wat denk jij? Hij komt al snel tot dezelfde conclusie: geen Achterberggedichten. 'Alleen al zo'n regel als *De lucht die naar u openstaat / slaat mij als deur in het gelaat*: veel te luimig voor Achterberg. En dan die rare Gossaert-achtige tussengevoegde bepalingen in *Deling*: *en ook mij, herbruikt, ontvlucht, // en ik, ondode, wordt herboren*, die passen niet bij Achterberg.'

Vervolgens vliegen de argumenten over en weer, alle in de vorm van: het zouden, grof gezien, Achterberggedichten kunnen zijn, maar als je dan kijkt naar..., en dan volgt er een volstrekt on-achterbergiaans aspect. Een 'Tussen kunst en kitsch'-gevoel maakt zich van ons meester, maar het is lastig dat we niet beschikken over de te be- oordelen objecten zelf, de handschriften. We moeten afgaan op een transcriptie (de tekst zoals die door de redactie in *Awater* is afgedrukt) en het is de vraag hoe getrouw die het origineel spiegelt. Een knoepert van een spelfout in *Deling* (*en ik, ondode, wordt – met dt!*) doet het ergste vrezen. Opvallend is ook dat de teksten in de nieuwe spelling geschreven zijn: een vorm als *visenmonden* (*Droomijs*, r. 15) is geheel conform de spellingwijziging van 1995. En waar is de naamvals-n waar Achterberg zo zeer verzot

op was? Het redactionele 'certificaat van echtheid' helpt ons niet verder: daarin staat alleen dat de gedichten afkomstig zijn uit 'een briefje' (gedateerd? handgeschreven? geypt?) en opgedragen zijn aan een zekere 'J.K.'. Ook deze initialen zeggen ons niets, ook niet na raadpleging van de biografie en brievenuitgaven.

Hoezeer ook de vermelde vaagheden ons vermoeden van mystificatie aanwakkeren tot een vuur van argwaan, het bericht bevat geen aperte onmogelijkheden. Het is *niet onmogelijk* dat een van redactieleden ooit op een of andere wijze in het bezit is geraakt van een briefje en gedichten van Achterberg, zoals het ook *niet onmogelijk* is dat een hoogbejaarde tante jarenlang op een doos met brieven heeft gezeten op haar Amersfoortse schatzolder. Blijft de vraag waarom Achterberg de twee gedichten nooit zelf heeft gepubliceerd. Ze vertonen noch het karakter van onrijp (jeugd)werk noch dat van nagelaten (onvoltooid) werk, noch zijn ze biografisch te beladen om daarin een reden tot achterhouden te vermoeden. Afgezien van deze categorieën publiceerde Achterberg in de regel *alle* gedichten die hij schreef, al was het maar omdat zijn poëzie gedurende een lange periode zijn enige inkomstenbron was. En als hij gedichten aan derden stuurde (wat inderdaad niet uitzonderlijk was), dan behield hij zelf een af- schrift, juist met het oog op mogelijke publicatie. Of hij vroeg het handschrift terug. Of hij vroeg om het te vernietigen, onder het bekende motto 'Wat niet goed is, is niet geschreven'. Niets van dat alles is blijkens het begeleidende tekstje het geval, en dat maakt de casus Laurentien van E. uniek, dus onwaarschijnlijk, maar niet onmogelijk.

Na een paar uurtes puzzelen hebben we twee A4tjes tekst, met als stellige titel: 'Opgedoken onbekende gedichten zijn vals', en een uitdagend slot: 'Het bewijs van het tegendeel wordt wat ons betreft alleen geleverd als de familie van Laurentien van E. met de originele handschriften op de proppen komt.' Keihard bewijs hebben we niet, want een oeuvre als dat van Achterberg is geen monoliet. Dichters – Hélène Swarth uitgezonderd – worden beter en vinden hun strem, of ze maken anderszins transformaties door. Zo ook Achterberg. Zelfs het tellen van sonnetten en niet-son- netten vóór en na 1946 levert een diffuser beeld op dan we hadden verwacht op grond van wat zo'n beetje de 'eerste wet van de achterbergistiek' heet te zijn. Fascinerende leesstrategie: wat is nu eigenlijk 'typisch' Achterberg? Ook in de *Verzamelde gedichten* zijn immers wel passages te vinden die 'duister' te noemen zijn, of zelfs 'gewrongen'. Het blijft een vorm van kansberekening.

Vrijdag 8 februari 2002. Publicatie van onze tekst in de *NRC*: 'Nieuwe gedichten Achterberg vervalst'. Pieter Boskma, redacteur van *Awater*, gaat niet in op onze ar- gumenten, al wil hij wel toegeven 'dat de gedichten wat afwijkend zijn'. Dat geeft moed. Nog beter: 'Handschriften heeft hij ook niet gezien: hij kreeg van de familie Van E. de gedichten opgestuurd in typoscript. Ook het briefje van Achterberg was

gerypt en ongedateerd.' Kijk, nu wordt het *wel* interessant om het over de datering te hebben: in de jaren veertig had Achterberg de gewoonte om zijn brieven met de hand te schrijven, en een persoonlijke geste om iemand een ongepubliceerd gedicht te sturen (nota bene met opdracht) deed hij – ook in latere jaren nog – *zeker* liever met een eigenhandig handgebaar dan door middel van een schrijfmachine.

Woensdag 13 februari 2002. Triomf! Boskma heeft toegegeven dat *hij* de gedichten heeft geschreven, zo meldt redacteur Ron Rijghard van de *NRC* ons. Opluchting, dat wel, hoe zeker wij uiteindelijk ook van onze zaak waren. 'Boskma schreef "Achterberg"-gedichten,' kopt de *NRC*. Rijghard noemt de vervalsing 'een klassiek geval van literaire misleiding', gezien de 'argeloze reacties in de kranten'. Terwijl de *fake* er duidelijk van zou hebben afgedropen: 'En hoe bestaat het: de "familie" stuurde de gedichten op aan het nog niet bestaande *Awater*. Het was, zoals de redactie beaamt, "te mooi om waar te zijn".' Ho ho, dat is gebazel achteraf, meneer Rijghard. In de redactionele tekst in *Awater* staat niets van dat alles. Ook Boskma bagatelliseert de kwestie achteraf. 'De namaak lag er eerder te dik op, want ik had met opzet enkele ongerijmdheden toegelaten.' Ja, ja, ook die spelfout zeker? De vervalsers is niettemin tevreden over het resultaat: 'Het zijn uiteindelijk mooie gedichten geworden en daar gaat het toch om in de poëzie.' Inderdaad, daar gaat het om. Ook wij hadden al nadrukkelijk gesigneerd dat de gedichten hier en daar regels bevatten waarvoor Achterberg zich niet zou hoeven schamen. *Ik volg uw verzuwen spoor / tussen woord en wijzer door, 'dat is af', om met de dichter te spreken. Maar daartegenover staan dan weer onhandigheden als de tweede regel van Deling. Een fluistering. Ons beider? 'Het luistert allemaal heel erg nauw,' zei Achterberg ooit. Hij zou een regel als waar teller door de noemer gonst (Deling) volgens ons niet uit zijn pen hebben kunnen krijgen, alleen al vanwege dat ene bepaalde lidwoord. Wel dit: De cijfers lopen door. Som overliet / verschil. Teller en noemer stromen // tegen elkander in.*

Over smaak valt te twisten, over humor ook: 'Het begon als een hommage en het is uitgelopen op een geslaagde grap.' Zo denkt Boskma erover. Maar volgens ons heeft de 'grap' net wat te kort geduurd om als klassiek geval van literaire misleiding te kunnen worden geboekstaafd. 'De wetenschappers Stolk en De Bruijn zetten hun voorgenomen publicatie over de vervalsingen in het *Jaarboek Gerrit Achterberg* gewoon door,' besluit het *NRC*-bericht. Jazeker, want voor ons zat de lol van het hele geval nu juist in de vraag *hoe* en *op grond waarvan* je aannemelijk maakt dat gedichten, hoe achterbergiaans ook, geen 'echte Achterbergjes' zijn. Het verdere gekrakeel in de kranten gaat grotendeels aan ons en Achterberg voorbij. *Het schijnt verleden week te Amersfoort. / Een middag voor een ander; van opzij. / De zakenlui. Gewinkel zonder mij. / Het zet zich binnen stadsgezichten voort.*

Op 30 november 2002 zag Pieter Boskma zijn twee ontmaskeraars in de ogen tijdens een symposium van het Genootschap Gerrit Achterberg in de Buiningzaal van Museum Flehite te Amersfoort. Daar sprak hij de zaal vol achterbergianen toe:

Geacht genootschap,

Het is een eer om het woord te mogen voeren, nog wel als eerste spreker, op de jaarlijkse bijeenkomst van uw respectabele genootschap. Gerrit zij met U.

Al ken ik het werk van Achterberg vrij goed, een deskundige voel ik mij niet, zeker niet in uw geleerde gezelschap. Ik ben niet goed op de hoogte van de opvattingen en theorieën die er over Achterberg de ronde doen, ik heb niet zo heel veel werk *over* hem gelezen – al wil ik hier wel de prachtige biografie van Wim Hazeu noemen, en roemen, want die is net zo indrukwekkend en spannend als Achterberg's poëzie en leven zelf.

Maar Achterberg's gedichten ken ik dus vrij goed. Ik heb ze diverse malen gelezen en, geloof ik, ook wel goed begrepen. Soms blader ik nog wel eens door zijn verzamelde gedichten, en vaak geven ze mij dezelfde sensatie als toen ik ze voor de eerst keer las: het opgewonden, alerte, gespannen, ja zeg maar: *opgetilde* gevoel dat je in iets bijzonders bent beland, een avontuur, en niet zonder gevaren. De grens waar het geniale overgaat in waanzin is immers niet scherp te trekken, helemaal niet in Achterberg's leven en werken; wie daar diep in duikt, moet wel zorgen weer op tijd boven te komen. Hem lees je niet vrijblijvend, maar met inzet van je geestelijke gezondheid.

Maar u hoeft ik daarover niks te vertellen, u weet dat allemaal allang, dus wat, zo vroeg ik mij af, wat kon ik hier over Achterberg zeggen dat u, met al uw achterbergiaanse kennis en ervaring, niet al vele malen eerder heeft gelezen of gehoord?

Gevoelig als ik ben voelde ik wel aan dat men iets zou willen horen over de 'Achterberg-gedichten *Delingen Droomijs*' – waarschijnlijk wel zo'n beetje het Achterbergnieuwje van het jaar –, die in het tijdschrift *Awater* werden gepubliceerd. Temeer daar twee van uw alerte leden een hoofdrol speelden in de ophef die over die verzen ontstond, en in de uiteindelijke onthulling van de eigenlijke dichter ervan. Precies: ikzelf.

Tevens voelde ik de behoefte om wat ik hier zou komen zeggen, in poëzie te zeggen, zodat ik zeker wist dat u het zo in elk geval niet eerder had gelezen of gehoord. Bovendien was mij inmiddels bekend dat ik als eerste spreker was geprogrammeerd, en ik vind – u bent dat ook vast met mij eens – dat een dag als deze met poëzie moet beginnen.

Uit de gedichten die Boskma voorlas, bleek dat het boek-Achterberg voor hem allesbehalve gesloten was. De dichter bleef door zijn hoofd spoken.

Pieter Boskma

De nacht dat ik bezocht werd door Gerrit Achterberg

Ik heb mijzelf in u begrepen,
vannacht toen ik u terugzag,
de toegevallen ogen weer
wijd open en onrustig.

Ik liep naar beneden langs
wel zevenhonderd treden,
betrad een smal gewelf
waarin de bron welt van
het dromen zelf, en daar
kwam ik u tegen, het haar
nu lang, een stoppelbaard
en enigszins beneveld
verzoekend om wat ijs
ter verkoeling der jenever
en de steeds verhitter strijd
tegen uw slapeloze slaap.

Wij keken elkaar aan,
niet als in een spiegel,
maar veelmeer als keken
wij elkaar de spiegel uit –

er zijn geen woorden beter
te verzinnen voor het bezingen
van wat elkander simultaan
nodig heeft en buitensluit.

Wij deelden al wat rimpels
in een identieke huid, maar
wij deelden niet de tijd
waarbinnen wij bestonden.

Toch heeft het plaats gevonden
hoe u vol genot opnieuw
uw eerste sigaret opstak
en toen tot mij sprak:

'Naarmate ik verouder, raak ik
minder met mijzelf vertrouwd,
maar meer met wat er na mij
door mijn soort verkondigd wordt,

al hoor ik ze blind mijzelf herhalen
zonder om mijn kern te malen
en zie ik hoe ik ben ontregen
aan hetgeen men in de dood

of nog bij leven van mij vond.
Ik heb je 'Droomijs' gelezen,
en ook dat 'Deling' dat je schreef.

Lang niet slecht, al kon je je eigen
stem niet buiten de mijne houden,
wat heel goed is want bewijs

van kracht en strijdlust beide.'

Ik weet niet of het mij beangstigde
dat wie ik voor mij zag al jaren
achter mij het leven liet, ik weet
niet eens of ik dat dacht, of iets

volkomen anders. Er klonk ineens
een lied, van ver en van dichtbij,
zodat ik zeker wist dat er iets
zonderlings beginnen ging,

een even hoog als diep gezing dat ik
al eerder hoorde, zo zacht alsof
ik het inwendig ten gehore bracht,

bewust en toch ook onverwacht,
alleen, en toch met velen, solo,
maar uit duizend kelen:

Overdroom

*De zieke plekken in uw vel vervagen,
gij wordt weer vlees en bloed en droom.
Langs de gevels van de Overtoom
hoor ik uw voetstap naderen.*

*Ik doof de lamp en stel mij op.
Het donker trekt zich samen
en boitseert mijn witte kop
diep in de zwarte ramen.*

*Koud is daar de sterrenpracht.
Gij houdt uw pas al in en wacht.
Ik hoor uw adem die niet damp
en toch de blik op u beneemt,*

*niet eens meer achterlaat op straat
wat bijgende het raam beslaat.
In de verte schrikt de laatste tram
mij weer met mij in u aaneen.*

*'Ha, die zit wel, vind je niet?
Een mooi postuum zelfportret.'
Hij keek mij aan en liet alweer
de scheve grijns van twijfel zien.*

*'Of is het minder dan ik kon
voor ik als dode herbegon?'
Hij vroeg mij om mijn mening!
Wat ik van zijn gedicht vond!*

*Ik bloosde en glimlachte: door hem
werd ik opnieuw de jonge god
waarop de wereld wachtte!*

*Hij observeerde mij aandachtig
en was meteen wat ik mij dacht.
Toen vroeg hij achterdochtig:*

*'Waarom heb je het gedaan,
ik bedoel die verzen schrijven
zoals ik dat deed, nou ja:
daartoe de poging dan.'*

*Het was maar goed dat ik
al bloosde... Wat moest ik
hier op zeggen? Viel het
wel uit te leggen? Of maakte
elke uitleg het onbegrip slechts
groter en kwam er straks nog
ruzie van? Toch sprak ik, door
zijn broeierige blik betoverd:*

*'Het is de drang zich te willen
meten met de groten, hen met
eigen wapenen op eigen veld
verslaan; dat is één kant ervan
en voor u een compliment.*

*Maar het is ook de liefde voor
de taal die zelf die liefde schiept,
de eerbied en de deemoed
van de leerling die begrijpt
dat hij nooit meester worden kan
zonder voorbeelden daarvan.*

*Het is het dansen rond de troon,
het is knieval, lof en hoon en
plagerij en ernst en spel.'*

'Hm hm, ja ja, zo zo, mompelde de grote dichtreer nog maar half geïnteresseerd, 'ik hoor het al, dat klinkt niet erg wetenschappelijk.'

'Daarin heeft u misschien gelijk, al is van heel wat wetenschap de hoogste glans wel af. Het feit dolf reeds het onderspit, maar dat

kunt u niet weten; het gebeurde na uw tijd. Nu leven wij verlost van zekerheden en begrenzing in een peilloos diepe poel

van onbepaalde mogelijkheid. Exact is achterhaald. Juist in diffuse grenzen vinden wij de kern van wie wij zijn.'

'Het lijkt wel een gedicht, ik zal je maar geloven want het is weer mijn tijd. Het is wel koud daarboven,

maar ik ben, zoals men weet, steeds tot Vorst bereid. Laat geen grenzen onbesproken, vooral die aartsgevaarlijke

tussen lief en leed niet.

Of zeg ik dit verkeerd?

Wellicht raak ik het rake zeggen al verleerd...

Ik weet nu wat het is

waarom ik dat zo mis:

ook in de diepste dood

heb ik haar niet gevonden –

het enige waarin zij wonen kan is het volmaakte vers waar ik in dit voorgoed gebroken licht alleen maar van kan dromen.'

Hij zweeg dus ik beseefte: zijn bezoek was weer voorbij. De wolkenlucht brak open. De zon hernam zijn glanswerk op een zwanenvlucht,

en in dat lichte vleugelslaan, meende ik, haast als een zucht, zijn laatste woorden te verstaan. Ik staarde naar de zwanen die in almaar nauwer cirkeling begonnen

neer te dalen, tot zij pal boven mijn hoofd een witte rouwkrans vormden, en ik sprak nog voor ik het in het vleugelruisen hoorde:

'Zet het voort, zet de woorden in de juiste spanning!' Toen vlogen zij weer door, de bovenlanden in.